

KAREL ČAPEK

HORDUBAL

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

A teď' neví Juraj Hordubal, co by řekl: tolik začátků si vymyslil, co to, že se sem žádný nehodí? Nezakryje dlaněmi oči Polaně, nezaťuká v noci na okno, nevrátí se se zvoněním stád a se slovy požehnání; ale ježatý sem vráží a neumytý, nu, jaký div, že se ženská poleká? I hlas by ze mne vyšel divný a seškrcený – poraď, Hospodine, co se dá říci takovým světu nepodobným hlasem.

Polana ustupuje ze zápráží, až příliš daleko ustupuje, ach, Polano, já bych byl proklouzl i tak; a říká hlasem, který skoro není hlas a skoro není její: „Pojď dál, já – zavolám Hafii.“ Ano, Hafii, ale dřív bych chtěl tobě položit ruce na ramena a říci, nu, Polano, nerad jsem tě polekal; sláva Bohu, že už jsem doma. A vida, jak jsi se zařídila: nová je postel a vysoko nastlaná, stůl nový a těžký, na stěně svaté obrazy, inu, brachu, to ani v Americe nemají lepší; podlaha z prken a v oknech muškát, dobře jsi, Polano, gazdovala! Juraj Hordubal potichoučku usedá na svůj kufřík. Moudrá je Polana a ví si rady; jak to tu vyzírá, hádal bys, že má dvanáct krav, dvanáct i víc – Chvála Bohu, ne nadarmo jsem robotil; ale to horko v shaftu, dušinko, kdybys věděla, jaké peklo!

Analýza uměleckého textu

• zasazení výňatku do kontextu díla

Úryvek je vyňat ze začátku díla, kdy se Hordubal vrátil po osmi letech domů a setkává se se svou ženou Polanou.

Kniha první

Juraj Hordubal byl 8 let v Americe, vydělával peníze pro svou ženu Polanu a dceru Hafii. Když odjízděl, bylo ženám 23 let a 3 roky. Zpočátku Juraj posílal domů peníze, s dopisy mu pomáhal jeho známý, ale ten poté zemřel a Juraj se posledních 5 let své ženě neozval. On i jeho žena byli negramotní, a tak si nepsali. Nyní se vracel domů se sedmi sty dolary. Vydělal mnohem víc, ale o 3 tisíce přišel, ukradli mu je.

Jak se blížil ke Krivé, kde měl hospodářství, těšil se na přivítání. V kufru měl dárky pro ženu i dceru. Polana se ale vylekala, když ho viděla. Hafie se před ním také styděla, ale zaujaly ji obrázky Ameriky, které dostala, a začala se vyptávat. Jurajovi se líbilo, jak jeho žena hospodaří, dvůr byl čistý. Zarazilo ho, že si pořídila koně, zdálo se mu, že o ty by se měl starat muž. Onen muž se brzy ukazuje – je to Štěpán Manya, čeledín. V koních se vyzná a hned Jurajovi ukazuje stáj a udává částky, které za koně strží. Juraj má zájem spíš o dobytek a o pole.

Ukáže se, že Polana prodala pole v kopci a koupila jiné v rovině. To Juraje mrzí. U večeře je s rodinou i Štěpán. Hordubal má radost, že se o hospodářství dobré staral i že má rád Hafii. Večer jde Juraj do hospody, ale nikdo se s ním nezdrží dlouho. V noci šel opilý domů a těšil se na noc s Polanou. Čekala na něj před domem a chtěla vědět, jak budou hospodařit dál. Juraj jí slíbil, že tak, jak si bude ona přát. Ustláno měl v jizbě a Polana odešla spát na půdu. Juraj za ní šel, ale ona ho s křikem vyhnala.

Druhý den ukazuje Štěpán Hordubalovi pole v rovině. Dvezl ho k nim koňmi. Juraj má mnoho nápadů, čím se zabývat, ale chybí mu podpora ženy. Hafie se ho stále bojí, Juraj je celý nesvůj. Další den se vydává nad Krivou a pozoruje své stavení z dálky. Vidí dvě tečky – Polanu a Štěpána – jak vedle sebe dlouho stojí a nehýbají se. Štěpán se tu noc hrozně opil. Druhý den dlouho spal, a když se

probral a šel za kořmi, jeden se splašil. Juraj si všiml, jak se Polana zděsila, a došlo mu, že Štěpána miluje a bojí se o něj.

Když zašel Juraj do hospody podruhé, bylo tam víc mužů než posledně. Jeden z nich označil Polanu za kurvu a starosta Jurajovi doporučil, aby se zbavil čeledína Štěpána. Juraj si Polaninu nevěru stále nechce připustit, ale čeledínovi Štěpánovi vysvětlí, že by bylo dobré, aby odešel. Polana je nešťastná, téměř nevychází. Juraj nakonec vymyslí, že by mohli Štěpána zaslíbit Hafii, a tak by předešli řečem. A tak Juraj a Štěpán vyrázejí do Rybářů, ke Štěpánovu otci. Starý Manya je nejprve zdrženlivý, ale nakonec si nechá zaplatit za každé ze svých čtyř dětí 5 tisíc, aby bylo hospodářství po svatbě Štěpánovo. Štěpán zatím čeká na dvoře a hrají si s bratrem s jehlou na košíky. Od té doby Juraj chodil a chlubil se ve vsi svým budoucím zetěm. Štěpánovi to ale vadilo a vzepřel se, nechtěl být lidem pro smích. Juraj roztrhal smlouvu a Štěpána vyhnal. Vše, co měl, odkázal Polaně a každý den se vydával hledat práci, ale žádná pro něj nebyla, továrny stály. Navštívil přítele Michala a vyptával se ho, zde je hřich spáchat sebevraždu a jak se zbavit zlých myšlenek. Domů se vrátil promočený a nemocný, ulehl a blouznil.

Kniha druhá

Juraje Hordubala někdo zabil. Našli ho ráno v posteli s malou dírkou v hrudi. Policista udeřil na Polanu, kdy naposledy viděla Štěpána. Přivolaný doktor si hned všiml, že je Polana těhotná, a spočítal si, že dítě nemůže být Jurajovo. Poté jeli policisté do Rybářů vyslechnout Štěpána a odvezli si ho jako hlavního podezřelého. Pitva prokázala, že byl Hordubal zabít košikářskou jehlou a že měl silný zápal plic, do rána by zřejmě stejně nepřežil.

Kniha třetí

Začal soud. U soudu vypovídaly sousedky, Štěpánova rodina, cenné informace získali vyšetřující od Hafie. Lidé odsuzovali spíš Polanu, která vypadala nezúčastněně a tvrdě. Ona i Štěpán popřeli jakoukoli vinu. Když advokát osočil Polanu, Štěpán to nevydržel a k vraždě se přiznal. Bylo evidentní, že mu Polana pomohla a o činu věděla, on ale vzal všechno na sebe. Oba byli odsouzeni a hospodářství převzal Jurajův bratr.

- **téma a motiv**

téma: návrat Hordubala

motivy: zaťukání na okno, zápraží, hlas, postel, obrazy

- **časoprostor**

čas: není určen; pravděpodobně autorova současnost, tj. 30. léta 20. století

prostor: obec Krivá na Podkarpatské Rusi

- **kompoziční výstavba**

Novela je rozdělena do tří částí, každá z nich je pojata rozdílně.

Kniha první – chronologické vyprávění o návratu Juraje Hordubala z Ameriky

Kniha druhá – vyšetřování vraždy Juraje Hordubala

Kniha třetí – záznam soudního přelíčení

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, novela

- **vypravěč**

Pásmo vypravěče v er-formě se prolíná s monology postav v ich-formě, viz ukázka.

- **postavy**

Juraj Hordubal – pracant, dobrák, má měkké srdce, miluje Polanu a svou dceru, tvrdě pracoval, aby pro ně vydělal peníze, ale zároveň se jim 5 let neozval

Polana Hordubalová – nyní je jí 31 let, má hrdé držení těla, je tvrdá, hubená, působí nepřístupně, je manželovi nevěrná s čeledínem Štěpánem a čeká s ním dítě
 Štěpán Manya – menší postavy, ale sporý, černý jako cikán, 27 let, miluje koně, má horkou krev, má rád Hafii, i když to není jeho dítě
 Hafie Hordubalová – 11letá dívka, nejradši má strýčka Štěpána, matky se bojí a před otcem stydí, viděla ho naposledy, když jí byly 3 roky. Před soudem vypovídá naprosto upřímně, s dětskou naivitou.

- **vyprávěcí způsoby**

pásmo vypravěče v er-formě, např. *A teď neví Juraj Hordubal, co by řekl*, se prolíná s vyprávěním v ich-formě: *ach, Polano, já bych byl proklouzl i tak*.

přímá řeč Polany: „*Pojď dál, já – zavolám Hafii.*“

nevlastní přímá řeč: *Polana ustupuje ze zápraží, až příliš daleko ustupuje, ach, Polano, já bych byl proklouzl i tak*

- **typy promluv**

pásmo vypravěče

monolog Polany: „*Pojď dál, já – zavolám Hafii.*“

vnitřní monolog Juraje Hordubala: *Ano, Hafii, ale dřív bych chtěl tobě položit ruce na ramena a říci, nu, Polano, nerad jsem tě polekal; sláva Bohu, že už jsem doma. A vida, jak jsi se zařídila...*

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

slovo hovorové	ženská
----------------	--------

slovo obecně české	<i>brachu</i>
--------------------	---------------

slovakismus	<i>gazdovala</i> (hospodařila)
-------------	--------------------------------

slovo zdrobnělé	<i>kufřík, dušinko</i>
-----------------	------------------------

historismus	<i>robotil</i> (pracoval)
-------------	---------------------------

anglicismus	<i>v shaftu</i> (v šachtě)
-------------	----------------------------

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

řečnická otázka	<i>co to, že se sem žádný nehodí?</i> ; jaký div, že se ženská poleká?
-----------------	--

výčet	<i>Nezakryje dlaněmi oči Polaně, nezaťuká v noci na okno, nevrátí se se zvoněním stád</i>
-------	---

metonymie	<i>zvoněním stád</i>
-----------	----------------------

epiteton	<i>seškrcený hlas, světu nepodobným hlasem</i>
----------	--

apostrofa	<i>porad', Hospodine</i>
-----------	--------------------------

epizeuxis	<i>který skoro není hlas a skoro není její</i>
-----------	--

synekdocha	<i>v oknech muškát</i>
------------	------------------------

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

1. polovina 20. století – meziválečná doba

Karel Čapek (1890–1938)

- 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích u Trutnova
- otec MUDr. Antonín Čapek byl báňský a lázeňský lékař, matka Božena Čapkova
- nejmladší ze tří dětí (Josef – malíř, spisovatel; Helena – autorka vzpomíkové knihy *Moji milí bratři*)
- spisovatel, novinář, fotograf, prozaik, dramatik, filmový libretista, básník a překladatel, literární, divadelní a výtvarný kritik, estetik a filozof
- své politické a filozofické názory zaznamenal v knihách *Mlčení s T. G. M.*, *Hovory s T. G. M.* a "Nablízku T. G. M."
- studoval gymnázium v Hradci Králové, po odhalení jím organizovaného protirakouského spolku přešel do Brna => maturoval v Praze, potom FF UK (studoval – filozofii, estetiku, dějiny výtvarného umění, germanistiku, anglistiku a bohemistiku)
- po škole vychovatel => knihovník Národního muzea => do r. 1938 redaktor Národních listů a Lidových novin, ve Vinohradském divadle 1921-23 jako dramaturg a režisér
- zvolen prvním předsedou československého PEN klubu (celosvětové sdružení spisovatelů)
- v r. 1935 se oženil se spisovatelkou a herečkou Olgou Scheinpflugovou
- po abdikaci E. Beneše v roce 1938 se stal posledním symbolem první republiky
- zemřel na zápal plic pár měsíců před plánovaným zatčením gestapem 25. 12. 1938
- Čapek byl velice dobrým amatérským fotografem
- patřil mezi přední sběratele etnické hudby (dnes v majetku Náprstkovova muzea)
- často cestoval, rád zahraničil, měl rád zvířata, sbíral LP desky

1. Utopická díla

Čapek v těchto svých dílech varuje před hrozbou fašismu, přílišného užívání techniky a hlavně lidského nerozumu.

R. U. R. – drama, v němž bylo poprvé použito slovo robot, které prý vymyslel Josef Čapek, pojedná o světě, kde lidé zleniví a nechávají za sebe vše dělat roboty. Ti se ale vzbouří a vyhubí lidstvo. Neumí se však sami vyrábět, a tak jediná jejich záchrana spočívá ve dvou robotech nové série, kteří jsou schopni lidských citů a zamilují se do sebe.

Továrna na absolutno – román, zvláštní karburátor rozbíjí atomy a současně uvolňuje absolutno. Absolutno mění lidi, stávají se náboženskými fanatiky a mají potřebu válčit.

Věc Makropulos – drama, na počátku je vynález zasahující do života jedné osoby, Eliny Makropulové. Příběh má počátek na přelomu 16. a 17. století v dílně alchymistů Rudolfa II. Jeden z nich nalezne prostředek prodlužující život. Elina ho užije, prodloužení života nepřináší dobrý výsledek. Nakonec si pamatuje jen to špatné, život ztrácí kouzlo, je zklamaná. Když má znovu užít tento prostředek, odmítne a umírá. Dá ho mladé dívce, ale ta si je vědoma kouzla lidského života. Celý recept spálí nad svíčkou

Krakatit – román o zneužití vynálezu. Inženýr Prokop objevil třaskavinu, která byla schopná zničit svět. Třaskavinu mu někdo ukradne a on pátrá, kdo, všichni ji chtějí jen zneužít.

Válka s mloky

2. Noetická díla

V tomto období byl K.Čapek ovlivněn pragmatismem a hledal ve všech věcech jejich podstatu a užitečnost.

Volná triologie *Hordubal*, *Povětroň* a *Obyčejný život* – zde zobrazuje různost pravdy pro každého člověka (záleží na jeho pohledu na věc).

Dalším dílem z tohoto období je *Život a dílo skladatele Foltýna*. Tuto knihu ale Čapek již nestihl dokončit.

3. Období varování před totalitou

Čapek zde poukazuje na problémy, které mohou způsobit totalitní režimy a staví se proti nim. Pokouší se varovat obyčejné lidi.

Bílá nemoc – drama vyprávějící o záhadné bílé nemoci, která začne hubit všechny lidi na světě. Jediný, kdo na ni zná lék, je doktor Galén. Ten ale svůj lék poskytne pouze tehdy, když všichni vládcové slíbí, že zanechají válek. Diktátor Maršál však odmítá něco takového udělat a chystá naopak útok na oslabené soupeře. Nakonec ale i on zjistí, že onemocněl, a proto přijímá nabídku doktora Galéna. Jenže ten je bohužel cestou k němu ušlapán davem zfanatizovaným do války.

Matka je antifašistické drama, kde Čapek otevřeně vyzývá k boji proti fašismu.

4. Novinářská díla a drobná próza

Zahradníkův rok je soubor fejetonů o zahradničení, ve kterých Čapek ukazuje povahu českého člověka.

Jak se co dělá je soubor fejetonů, kde Čapek vtipně pojednává o tom, jak se dělá film, divadlo a novinařina.

Napsal také spoustu cestopisů, jako například *Italské listy*, *Anglické listy*, *Výlet do Španělska* a *Cesta na sever*.

5. Pohádky

Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek je soubor pohádek o lidských zaměstnáních, v nichž Čapek vysvětluje některé principy společnosti (např. listovní tajemství).

Dášeňka čili život štěněte zaznamenává růst štěněte Dášeňky. Knihu doplnily i fotografie Karla a Josefa.

• literární / obecně kulturní kontext

- představitel humanistické demokratické literatury = demokratický proud

- meziválečná česká próza

(Na jeho tvorbu mělo velký vliv jeho filozofické a estetické vzdělání, především pragmatismus a expresionismus, dále ho velmi ovlivnila vědeckotechnická revoluce, v mnoha dílech vyjadřoval obavu, že jednou technika získá moc nad člověkem.)

Josef Čapek (1887–1945)

malíř (kubismus), básník, prozaik, dramatik

společné práce:

Krakonošova zahrada, *Ze života hmyzu*, *Adam stvořitel*

vlastní práce:

Stín kapradiny – baladická novela, dva mladíci zabili hajného, když je přistihl při pytláčení

Povídání o pejskovi a kočičce – pohádky

Básně z koncentračního tábora – vzpomínání na ženu, bratra... život na svobodě

Karel Poláček (1892–1944)

* Rychnov nad Kněžnou, soudničkář a fejetonista v Lidových novinách

- židovský původ, zahynul roku 1944 v Osvětimi

- považován za tvůrce sloupku (přinesl něco mezi fejetonem a povídkou)

tvorba pro děti: *Edudant a Francimor*, *Bylo nás pět*

humoristické knihy: *Michelup a motocykl*, *Muži v ofsajdu*

Židovské anekdoty – rád vyprávěl vtipy

Eduard Bass (1888–1946)

spisovatel, novinář, redaktor, herec, autor textů pro kabaret

Klapzubova jedenáctka – moderní pohádka pro mládež

Cirkus Humberto – jediný autorův román, hodnocen nejvýš

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí postup

- **vysvětlení názvu díla:**

Hordubal – příjmení hlavního hrdiny

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Dnes už o sobě páry vzájemně vědí díky technickým vymoženostem, téma nevěry je však stále aktuální.

- **pravděpodobný adresát:**

Příznivce Čapkova díla, případně člověk, který se rád zamyslí nad tím, na čí straně je pravda.

- **určení smyslu díla:**

Je velmi těžké posoudit, na čí straně byla vina a kdo z protagonistů byl vlastně dobrý člověk.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Román je první částí tzv. noetické trilogie (*Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*), v níž se hledá pravda.

- **tematicky podobné dílo:**

Ivan Olbracht – *Nikola Šuhaj loupežník*: prostředí Podkarpatské Rusi, hlavní hrdina je zavražděn svými blízkými

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatizací:**

Dílo bylo zfilmováno pod názvem *Hordubalové* (1937, režie Martin Frič) a pod názvem *Hordubal* (1980, režie Jaroslav Balík). Obě verze se drží literární předlohy.